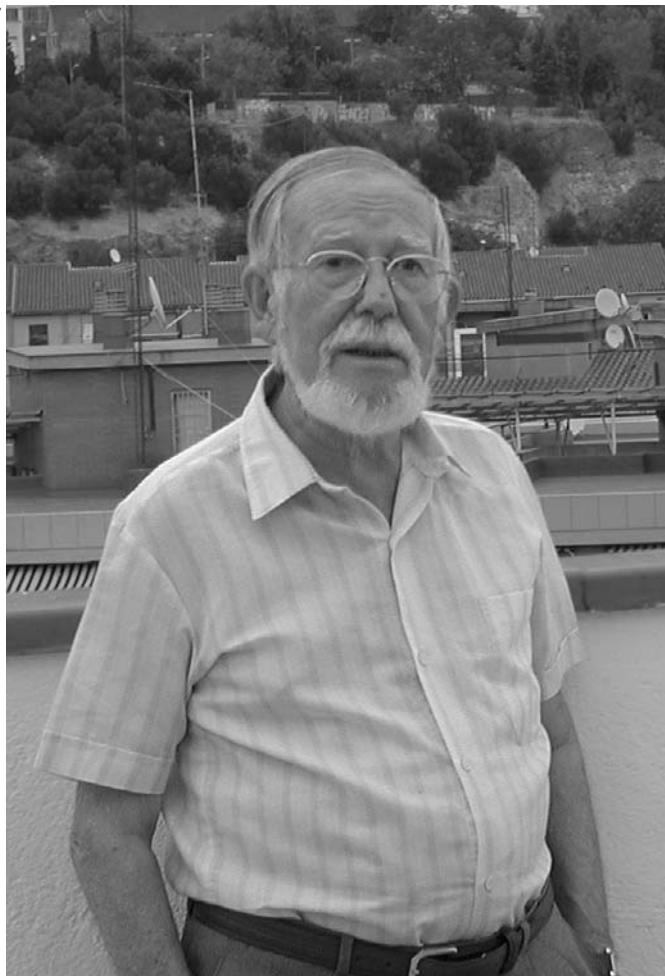

L'ENTREVISTA

JOSEP M. MUÑOZ

FRANCESC CANDEL,
L'ESCRITOR AMB SORT

L'Avenc

Francesc Candel ha fet vuitanta anys. Arribat a Barcelona de ben petit, sempre ha viscut als barris de Can Tunis, al peu de Montjuïc. Autor d'una literatura «d'observació i testimonial», però també reivindicativa, considera amb tota evidència que encara que ha utilitzat el castellà com a llengua literària, «la meua obra ha resultat catalana». Una obra que va començar als anys cinquanta, influït pels escriptors catòlics francesos, i que té com a centre el món de la immigració, al coneixement del qual ha contribuït decisivament. *Donde la ciudad cambia su nombre* (1957) i *Els altres catalans* (1964) són els seus llibres més coneguts. El primer és el «llibre del suburbi en relació a la ciutat»; l'altre analitza «els immigrants en relació als catalans».

Vostè va néixer a Casas Altas, a la zona aragonesa del País Valencià.

Al Racó d'Ademús, que està entre Conca i Terol, però que pertany a València. La gent del meu poble semblen d'Aragó, no de València. Són coses estranyes, aquestes, de l'atractiu que té el lloc on has nascut. Jo vaig estar molt de temps sense anar a la meua terra. Quan vaig néixer, els meus pares van venir cap a Barcelona. Primer va ser el meu pare, tot sol, i després la meua mare amb mi. Una germana que tenia ja va néixer aquí, a Barcelona. I va arribar un moment que tenia com a remordiments de consciència de no haver-hi estat, al meu poble, i l'any 1964, junt amb Xavier Fàbregas, que era crític de teatre, i un altre amic vam anar-hi a peu. Vam anar en cotxe fins a Terol, i caminant fins al poble. Només hi havia tornat una vegada, amb cinc o sis anys, durant unes vacances.

Quina impressió li va fer tornar?

Sempre produeix una cosa rara, perquè tampoc no hi havia records d'infància ni res de res, però sabia que molta gent coneixia els meus pares, alguns m'eren parents, em tractaven amb molta efusivitat. Quan hi he tornat, a vegades em diuen «el escritor del Rincón». M'agrada, aquesta definició.

El seu pare va venir arran de l'Exposició Internacional del 1929. Què el va empènyer a deixar el poble?

El meu pare era jornalero. Quan venia l'estiu, anaven a segar. Quan arribava la tardor, a fer la verema. En una altra època, a baixar fusta pel riu Tajo. Un germà seu va venir a Barcelona, i li va dir que vingués: és així com es produeix la immigració.

I va anar a treballar a la pedrera del Morrot, a Montjuïc.

Sí, va ser picapedrer. Tenia no sé quin document, que li havia lliurat la Generalitat, on constava com a «mestre barrinador». Havia començat picant pedra i després s'havia especialitzat a tirar barrinades. Jo havia anat amb ell a la pedrera del Morrot, i havia vist com preparava els cartutxos, ens amagàvem, els encenia i hala! Era una feina dura, i tanmateix n'estava molt content, sobretot perquè tenia assegurada la vellesa. Però quan va venir la *paz de Franco* el van fotre al carrer, solament perquè era de l'Ajuntament.

No era un home que tingués unes idees polítiques.

Les tenia com tots els treballadors. Estava afiliat a la CNT, al sindicat (que seria com estar ara a CCOO). No va ser només ell que va perdre la feina, també el seu cunyat i altres companys. I va trobar-se sense res. I va començar a anar per les cases de pagès de tota aquesta rodalia. Era un home treballador, que queia bé a la gent.

Va ser per la feina del seu pare que es van instal·lar a Can Tunis.

Primer ens vam instal·lar a la muntanya de Montjuïc, en una barraca; però no en una d'aquestes tan tronades, sinó que era una barraca aïllada, amb el seu hortet. Llavors, l'any 1929, van fer quatre grups de *casas barates* a Barcelona, un d'ells en aquesta zona, que aleshores anomenaven Can Tunis. I vam baixar a viure allà. I allà hi vaig passar la guerra. De les Cases Barates ens en vam anar a viure al barri de Port, perquè als meus pares el capellà que hi havia de rector els va oferir anar-hi de porters de les escoles parroquials.

Aturem-nos a les Cases Barates, on vostè es va criar.

Les Cases Barates és el lloc on vaig anar a l'escola, d'aquelles escoles municipals de la República, que el 1931 adopten la pedagogia moderna, el mètode Montessori. S'hi ensenyava en castellà i hi ensenyaven el català. Allà vaig aprendre a llegir el català. Era una escola modèlica. Anys després, vaig retrobar la directora, que havia estat directora d'una escola modernista, tot i que era burgalesa i a més beata. L'hi vaig fer aquesta observació, i em va dir: «¡Oh, seguía el reglamento!»

Els habitants de les Cases Barates eren, la gran majoria, de Múrcia i d'Almeria, i en concret d'un parell de pobles d'aquestes províncies. Vostè ha qualificat el barri de gueto.

Era un món molt aliè a l'entorn català. Aquest món, que aleshores en deien Can Tunis, el formaven cinc o sis barris. N'hi havia uns en què la gent era de parla catalana. Devien ser els més antics: el barri de Port i el de Can Tunis. Eren barris de gent menestral. A les Cases Barates, els mestres que hi havia a l'escola parroquial, el mateix capellà, parlaven en català entre ells, però no pas per patriotisme, perquè el capellà, concretament, era un... Però a nosaltres ens van educar en castellà, i les cançons que es cantaven eren en castellà, i el català estava donat de banda.

Amb tot això, arriba la guerra civil.

Jo tenia onze anys, i quan es va acabar en tenia catorze. I llavors ve aquella crueltat dels nanos: per a mi, la guerra civil va ser molt divertida.

Divertida?

Divertida, monstruosament divertida, perquè en aquesta zona, al començament de la guerra, hi donaven el *paseo* als feixistes, que en deien, i que en realitat eren petits burgesos, propietaris d'una escala de pisos... Als matins, la meua mare ens preparava l'esmorzar i amb els meus cosins i altres amics anàvem a veure els afusellats. I els vèiem amb aquella delectació! En recordo un que li havien clavat un tret en l'angle aquest del nas, i un altre amb un tret al pit. La majoria eren, suposo, venjances. N'hi havia cada matí, i no només aquí: a l'Arrabassada era on n'hi havia més.

I això no ho vivia d'una forma dramàtica.

La meua mare de vegades em renyava. Llavors els nanos

eren bastant cruels. Els jocs que feien amb els animals eren mortals: els gossos, els gats, mare meua! I si eres una mica sensible, els altres se't tiraven a sobre: no et deixaven que ho fossis.

Però també devia haver-hi sofriment.

Sí, arriba un moment que paties gana. Quan pateixes dolor físic, ja és una altra història. Però si no, tot és divertit. D'haver vist en alguns tebeos avions guerrejant, passàvem a veure els avions que bombardejaven Barcelona; venien amb escortes de caces i entaulaven combat amb els *chatos* rojos, que en deien. Era un espectacle: ens assèiem a la vora del carrer, a veure la pel·lícula.

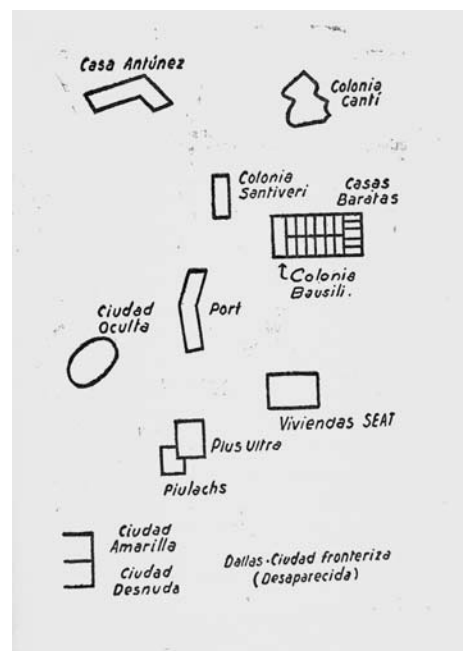
Per a un nen com jo, la guerra civil va ser molt divertida. Anàvem a veure els afusellats a qui havien fet el *paseo* i vèiem els combats de l'aviació

No va ser bombardejat, el seu barri?

Com que els avions venien de Mallorca, quan no havien pogut descarregar els objectius, a la tornada deixaven anar les bombes i algunes queien per aquí... Recordo el cas d'un pare i una filla, que els va caure una bomba a prop i no en van trobar més que fragments dels cossos.

El final de la guerra va ser una època particularment difícil.

El matí del 26 de gener de 1939, la meua mare, compungidament, ens va donar set olives a la meua germana, set a

Croquis dels barris de Can Tunis, publicat per Candel a *Donde la ciudad cambia su nombre* (1957)

L'ENTREVISTA

mi, i ella i el meu pare van fer com si haguessin agafat la seva ració, i no era veritat: no teníem res. Afortunadament, aquell dia els nacionals van entrar a Barcelona i la gent vam anar als magatzems, que estaven plens. Vam anar a l'estació de Magòria, on hi havia tot de sacs estibats, plens d'arròs, que pesaven més de vint quilos i que arrossegàvem com podíem. Hi havia altres magatzems a l'estació de mercaderies, que era l'estació de Madrid-Zaragoza-Alicante (MZA), plena de vagons on en desprecintar-los hi havia llaunes de carn russa, i bidons d'oli, que el meu pare i els seus cunyats van agafar. A casa vam estar gairebé dos anys comprant només el més elemental: pa, sal, etc.

6 Quan vaig descobrir que la literatura podia parlar d'allò que passa al teu costat, em vaig decidir a escriure 9

Com va viure l'entrada dels nacionals?

Per aquí van entrar les anomenades columnes de Navarra. A la nit, els soldats van fer bivac, van encendre fogueres, i els nanos vam anar-hi. Recordo que et deien: «¿tienes hambre, chaval?» i et donaven un tros de pa i cafè amb llet. Menjaves allà, amb ells, i feia quatre dies que eres un *rojo de mierda!* I, és clar, aleshores et tornaves molt servil. Et deien: «¿Y que tenemos que gritar por eso?» I tu deies: «¡Viva Franco!»

De tota manera, per a la seva família comença una època de moltes penalitats.

En aquells temps, la qüestió de trobar feina no era complicada, i va arribar un moment que li vaig dir a la meva mare que jo ja era gran i que volia anar a treballar.

Tenia una idea clara, aleshores, de què volia fer?

Vaig començar pensant que seria pintor, perquè jo dibuixava. I quan no saps què fer, et fas escriptor. M'agradava molt llegir, i vaig trobar un escriptor que parlava del món del treball: Majencio van der Meersch, que havia escrit llibres com *El coraje de vivir*, que parlava de la JOC (Joventut Obrera Cristiana), que fructificava a Bèlgica i a França. I després hi havia Gilbert Cesbron, que havia escrit una obra que es deia *Los santos van al infierno* sobre els capellans-obrers. I aquests llibres són els que em va fer exclamar: «però si això és el que passa al meu costat!» O sigui, vaig passar de creure que les novel·les, per ser novel·les, havien de ser d'exploradors, a pensar que la novel·la pot ser d'allò quotidià. I això em va decidir posar-me a escriure.

Vostè era un lector voraç. D'on treia els llibres?

Durant un temps m'havia nodrit de la biblioteca de l'escola, que tenia bona literatura, per dir-ho així. Sovint eren adaptacions per als nens del *Quixot* i d'altres obres clàssiques. Abans de la guerra, la parròquia també tenia una biblioteca, i hi havia llibres d'uns autors que en la joventut feien impacte: eren jesuï-

tes, com el pare Spalding o el pare Sinni, em penso que es deia, que feien novel·les sobre xicots, i que jo llegia amb fruïció. Quan va venir la guerra, es publicava a uns preus molt barats una col·lecció que es deia "La Novela Ideal", i una altra que es deia "La Novela Libre". Eren temes quasi sempre dels anarquistes, amb autors com Federico Urales o la seva filla, Federica Montseny. Després de la guerra, vaig tornar a la biblioteca parroquial. I, com que m'agradaven els llibres, anava als Encants, al Mercat de Sant Antoni, i en comprava.

Quan vostè fa el servei militar, se li declara una tuberculosi, una malaltia que a l'època causava una gran mortalitat.

La meua lleva era la del 1946. Em va tocar el cos més dolent del món: cavalleria. Havia de bregar amb cavalls, havies de fer la instrucció a peu i a cavall, era una calamitat. I la *mili* era molt bèstia, els comandaments eren gent dura. Un dia em vaig trobar malament i vaig anar a parar a l'Hospital Militar, on feien unes visites rutinàries i em van dir que tenia bronquitis. Allà s'hi estava calent, perquè era a l'hivern, i s'hi menjava bé, i jo pensava que qualsevol dia m'enviarien al quarter. I un dia va venir un capità, que ens anava mirant per raigs X. Quan va arribar a mi, va cridar: «gran caverna en el pulmón izquierdo», i em va enviar al pavelló número 7, el dels tuberculosos. Allí vaig estar uns dies fins que vaig passar unes revisions i em van declarar inútil total. Havies de presentar-te al tribunal amb el pijama, però formant i saludant, devia ser ridícul a més no poder. I el coronel que ens prenia nota, em va mirar amb una cara com volent dir: «estás apañado, hijo». A gairebé tots els tornaven a enviar a la caserna, i a mi em va cridar, sense manies: «gran caverna en el pulmón izquierdo». El cor se'm va glaçar. I em van dir: «ves-te'n a casa. Ves-te'n a morir a casa».

La meua germana havia mort de tuberculosi. Un cosí germà, també. Els amics del carrer, també. Era una malaltia que feia unes destrosses enormes. I, és clar, vaig pensar que ja estava llest. A la parròquia de Port funcionaven les catequistes, i una d'elles, la *señorita* Carmen Messa, es va fer molt amiga del meu pare, i un dia que el va veure amoinat, li va demanar què li passava. I aquella senyoreta em va portar a veure el doctor Felip Margarit, un dels millors especialistes en malalties pulmonars, i entre tots dos em van salvar. El metge no cobrava la visita i ella em pagava les despeses. Algú pot dir que això era paternalisme; per a mi, benvingut sigui el paternalisme.

I això li canvia la vida.

Em canvia la vida laboral, perquè jo treballava de mecànic en un taller de balances i bàscules i el metge em va dir que aquella feina no la podia fer, i vaig estar fent feines temporals. Recordo que vaig trobar una feina per fer a casa: et donaven unes ampolles petites i tu les pintaves; es pagava a pesseta la botella. Feina d'aquesta mena. I de cop i volta, vaig pensar que volia escriure.

Com se'n va sortir?

Jo he tingut sort, en moltes coses. Jo volia ser dibuixant,

pintor, però no sabia com guanyar-me la vida. No hi havia manera d'entrar en aquest món, fascinant per a mi, de la il·lustració, del còmic. Llavors, de cop i volta, vaig decidir escriure, llegint Van der Meersch. I vaig escriure una novel·la, que es deia *Brisa del cerro*, un títol una mica beneit, però que estava inspirat en el sanatori antituberculós La Flor de Maig, a Cerdanyola. La vaig portar a editorials, a concursos literaris, sense èxit, però no em vaig desanimar.

I va seguir escrivint i presentant-se a premis.

Vaig escriure *Hay una juventud que aguarda*, que explica la història d'un xicot que escriu una novel·la que es diu *Brisa del cerro*, i que la presenta a un concurs literari. I, quina cosa més estranya, rebo una carta de l'escriptor Sebastià Juan Arbó, que era jurat del Premi Nadal, al qual m'havia presentat. Es veu que havia donat a llegir la meua novel·la a la seva dona, i la dona li va dir que era molt bona i que se la llegís. I l'Arbó em va escriure una carta, on em venia a dir: «M'ha agradat la novel·la, encara que no guanyarà. Però hi ha tant de deficiència en aquesta novel·la, que sembla que, si no guanya el premi, deixarà d'escriure. No ho faci, vostè té talent d'escriptor». I li vaig fer cas, vaig continuar escrivint.

L'Arbó la va donar a llegir a l'Ignasi Agustí, a qui també li va agradar. I és llavors quan em va dir: «vagi a veure l'editor Janés, i li porta la carta que li he escrit jo». Amb tot això, em vaig trobar el futbolista Eduardo Manchón, del Barça, que era del barri i havíem anat al col·legi junts. Em va preguntar si encara dibuixava, i jo li vaig dir que no, que escrivia. Aleshores em va dir que coneixia un editor, que anava al vestuari després dels partits a saludar els jugadors del Barça, i es va oferir a parlar-li de mi. Als pocs dies, un germà del Manchón em diu: «Paco, que mi hermano dice que te publican la novela». I me'n vaig anar corrents allà on vivia Manchón, al carrer Portbou, i va sortir l'Eduardo Manchón en samarreta, i em va dir que truqués a l'editor Janés. Li vaig telefonar i em va citar de seguida. Se'm va quedar *Hay una juventud que aguarda*, em va donar cinc mil pessetes de bestreta, i em va dir que em publicaria tot el que escrivís. L'any següent, Janés es va matar en accident de cotxe, i em vaig quedar sense editor. Però llavors jo ja m'havia fet un nom.

Quina rebuda van tenir les seves primeres novel·les?

La primera, *Hay una juventud...*, va passar inadvertida. Però no per a la crítica. Va ser una crítica estranya, no deia que la novel·la no fos bona, deia que un jove, pel fet de ser jove, no

COL·LOQUI DE TARDOR

història i memòria: EL FRANQUISME I ELS SEUS EFECTES ALS Països Catalans

PRESENTACIÓ DE COMUNICACIONS, PER INFORMACIÓ:
www.banyoles.org | cecbanyoles@ddgi.org

11, 12 i 13 de novembre de 2005
BANYOLES (Pla de l'Estany)

Organitzen:

Amb el suport de:

En conveni amb:

Col·laboren:

Font fotogràfica: "Crònica de la Guerra Espanyola", Tomo 5, Ed. Círculo, S.A., 1966

L'ENTREVISTA

té dret a res, perquè jo en aquesta novel·la dic que als joves no se'ls fa cas. I aleshores vaig escriure la novel·la *Donde la ciudad cambia su nombre*, que em va publicar també en Janés i que va armar un gran escàndol. Aleshores ja no hi va haver problema d'editar.

I què és el que va causar l'escàndol?

Jo he anat d'ingenu per la vida. I podria haver fet un llibre sobre les Cases Barates i posar-l'hi un altre nom –més tard ho he fet. Però no, hi vaig posar les Cases Barates i els malnoms dels personatges, i pensava «com que no llegeixen...» Però algú la va llegir, l'hi va dir a algú altre i es va armar un escàndol enorme. Va haver d'intervenir la policia, fins i tot, perquè hi havia gent empenyada que anava als quioscos... Els quiosquers llestos venien el llibre d'amagat. Vaig aprendre moltes coses, perquè jo ja vivia al barri de Port, i els de les Cases Barates van venir a Port empenyats amb mi, però era el meu terreny i podia discutir-m'hi; en canvi, si m'haguessin agafat a les Cases Barates m'haguessin fotut a cops.

Donde la ciudad... és un retrat de la vida de suburbi.

És una novel·la que quasi no té argument, són com retrats.

Un retrat de quina mena?

Naturalista.

I per això no va agradar els protagonistes.

La novel·la sí que va cridar l'atenció de la crítica. I hi va haver crítiques de tota mena. Va

haver-n'hi de despietades, com una que deia: «Francisco Candel, un autor que nada promete». A grans titulars! Però també vaig tenir crítiques per dir-ho així excelses, i un tal Àngel Carmona va fer una cosa elegíaca: «¡Dios te bendiga, Francisco Candel, porque has entrado en la gloria de los cielos acompañado de los parias de la tierra!» Una cosa preciosa, oi? Jo vaig entrar a la literatura per qüestió d'escàndol, però a la vida no saps com obrir-te pas. Molta gent intenta l'escàndol, jo no ho vaig fer expressament. I vaig tenir problemes amb gent molt empenyada. Els fills d'alguns d'ells encara hi continuen, i per això no m'estranya que hi hagi gent que es discuteixi encara per la guerra civil.

L'any següent, el 1958, vostè escriu en una revista que es diu *La jirafa* un article que es titula «Los otros catalanes», que és a l'origen d'*Els altres catalans*.

Vaig pensar que havia trobat la meua literatura. *Els altres catalans* primer va ser un article en una revista *La jirafa*, que dirigia Rafael Borràs. I de tota la revista, que era un número

de tipus literari dedicat a Catalunya, l'article que va cridar l'atenció va ser el que es titulava *Los otros catalanes*. Llavors em van venir a veure d'Edicions 62, que portava en Max Cahner, amb un tal Casajoana. Ells tenien només deu o dotze llibres publicats, i el número u havia estat *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster, i em van proposar d'escriure *Nosaltres, els immigrants*. De seguida vaig dir: «No, no us escriuré aquest llibre, us n'escriuré un que es dirà *Els altres catalans*». I aleshores va venir la sort d'aquest llibre, que en un any va tenir sis edicions, i en català! Per això insisteixo en la xamba, en la sort que he tingut.

En visitar el seu llibre vint anys després, vostè diu que «en aquest llibre acabava de trobar la meua catalanitat i la raó de ser d'aquesta catalanitat». Podem parlar, doncs, d'una descoberta personal?

No sé si m'explicava bé, però en realitat jo era quasi català. No havia nascut aquí, però quasi. Llavors la Catalunya meua era molt desconeguda, qualsevol que hagués vingut per aquests barris hauria pensat que estava a Andalusia. Però notaves que no, que era Catalunya, i que havies anat a aquelles escoles de la Generalitat. I aquest reconeixement i aquest abocament de lectors em va afiançar a dir: «jo puc parlar de la Catalunya que conec, i té auditori».

Quan vaig publicar l'article a *La jirafa* vaig rebre cartes de Nèstor Luján, de J.M. Espinàs, de gent que t'animava. I la més grossa, en aquest sentit, va ser que *Destino* em va enviar una carta on em deien que les portes de la revista s'havien obert per a mi.

Vostè ha dit en algun lloc: «crec que he fet una literatura d'observació i testimonial.»

Sí, però també són més coses. Quan diuen de tu que ets un escriptor testimonial, dius: «Home, hi ha alguna cosa més, no?» Hi ha testimoni, però hi ha també reclamació.

Per fer aquesta mena de literatura, quins han estat els seus referents literaris?

Ja ho he dit moltes vegades que un escriptor que m'agrada molt, sobretot per l'estil, és Pío Baroja. Sempre el poso per davant. Hi ha aquest escriptor rus, Txèkhov, que encara té una vigència enorme. I després, més endavant, em va agradar molt Hemingway, de qui ho he llegit tot. Va ser com un descobriment, Hemingway: me'l va fer llegir Sebastià Juan Arbó. De vegades hi ha llibres, no autors, que t'impressionen: *Guerra i pau* em va semblar una novel·la catedralícia, tremenda. I et quedés sorprès de com coneixen l'ànima, aquests escriptors, i Tolstoi concretament l'ànima de la dona, no? He llegit molt, una mica sense solta ni volta, i continuo llegint molt. Potser és el que m'agrada més.

S'ha fet vostè la seva pròpia biblioteca.

Sóc allò que en diuen autodidacta. No tinc estudis universitaris, i això m'ho han reprotxat moltes vegades, com si no et donés dret a escriure no tenir un títol universitari.

Un dels factors de l'èxit d'*Els altres catalans* és haver encertat el moment de la publicació. És un llibre que sap trobar el seu moment.

Sí, però això acostuma a ser fortuït. Quan escrivia *Els altres...*, estava preocupat perquè pensava que no agradaria a la gent, ni als catalans ni als no catalans. I va agradar a tots dos. Em vaig quedar desconcertat. He tingut sort, en això. No diré que tots els meus llibres hagin estat èxits, perquè n'hi ha que no han passat de la primera edició. Però ja sabem que passar d'una edició és difícil i, com deia Mario de la Cruz, en català més. A mi m'ha anat bé.

***Els altres...* acaba amb una frase quasi elegíaca, quan es refereix als «infants del suburbi, aquesta esperança», i afirma: «bé podria ser que en el curs de les dues generacions venidores –potser en caldran més– la catalanitat passi a mans d'aquests “altres catalans”».**

Hi ha hagut una mica d'això, no sé si tant... No sé perquè em va sortir així, però ha passat una mica això, sí. Avui trobes gent que no són d'arrels catalanes, però que són ben catalanes... En canvi, n'hi ha que són d'arrels catalanes, com el Boadella o el Francesc de Carreras, però punyeta! No sé si estan amargats, o què els passa, si és que volen que Catalunya els reverenciï...

Després vostè publica *Ser obrero no es ninguna ganga*, que té continuació en *Los que nunca opinan*. En aquest darrer llibre

vostè afirma que «aquellos a quienes nadie les pregunta nada han sido los constantes protagonistas de mi literatura».

Els dos llibres tenen il·lació, perquè *Los que nunca opinan* és com una enquesta que vaig preparar per al llibre *Ser obrero*. El que passa és que *Ser obrero* ha sigut el llibre més estripat per la censura, li va costar molt sortir a la llum. Fraga Iribarne en persona va dir alguna cosa com: «Prohiban ese libro y al autor lo metan en la cárcel si es necesario».

Què és el que que motivava aquesta reacció?

Ser obrero... és una mica la lluita de classes, eh? Allí hi ha una defensa política a favor dels oprimits.

Aquesta classe obrera...

Ara ja ningú parla de la classe obrera, els obrers ja no són obrers, són tècnics.

...majoritàriament de procedència immigrada, vostè té la sensació que ha tingut un cert èxit, en el seu progrés dins de la societat catalana?

Si no totalment, bastant. I suposo que molta gent l'ha fet sense adonar-se'n. Alguns, quan els demanes si són o se senten catalans, queden estranyats i et diuen: «i això per què m'ho preguntes?»

A molta gent d'origen immigrant, quan els demanes si són o se senten catalans, et responen estranyats: «¿i això per què m'ho preguntes?»

Sense que això impliqui sempre que tinguin clarament assumida una identitat.

Sí, però també penses que la identitat ja s'ha perdut molt. Cada vegada el món és més *amazacotado*. Hi ha una igualtat, no de diners, però sí de dir: «vostè és un senyor, i jo també». I als espectacles hi va el que té diners per pagar-se'ls: però ningú no els diu «vostè no hi pot entrar».

El 1984, vostè publica *Els altres catalans*, vint anys després, en un moment en què es comença a debatre fins a quin punt el procés d'integració s'ha produït o no. En un article de premsa, vostè escriu fins i tot sobre els 'acatalans'.

Sí, però aquest tema el vaig tocar poc, perquè vaig veure que no era gaire encertat. Potser molta gent no ho entèn: «jo no sóc un acatalà», et diran: «sóc català».

En aquest llibre, vostè afirma que «aquesta segona generació de fills de la immigració serà la clau de la integració o de la divisió cultural del país». Tinc la impressió que aquest és un debat que tendim a defugir. Al seu parer, és un debat real?

No sabia dir-ho. Cada vegada trobo més que la gent, a aquestes qüestions diferencials, no els fa gaire cas. Tampoc Catalunya no se sent ara tan agredida.

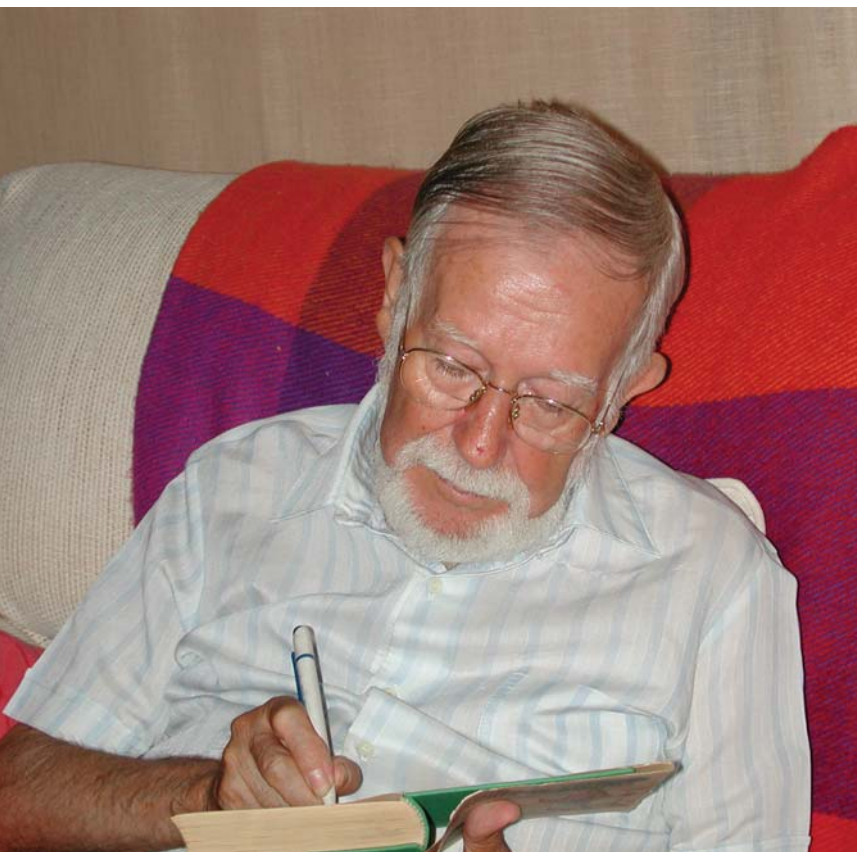
En tot cas, sembla evident que aquesta segona generació, tot i els instruments que hem tingut durant aquests anys –l'escola, la televisió–, no s'ha incorporat d'una forma plena, almenys en els usos lingüístics. Quina és la seva percepció?

Déu n'hi do, a vegades la gent s'incorpora sense adonar-se'n. Temps enrere, una senyora em deia que ella no entenia el català, i en canvi m'explicava la pel·lícula que havia vist a la televisió la nit abans i que s'emetia en català. Et parlen en català sense saber-ho. I, a més, no ho hi ha enfrontaments.

No creu, doncs, que la diferència de llengua pugui ser un element de divisió.

Crec que no, i a més Catalunya en això ha estat molt receptiva. Va haver-hi un temps que quan notaven que no eres de

L'ENTREVISTA

L'AVENÇ

dien en català. Però, insisteixo, encara és un percentatge petit.

Crec que vostè havia començat a escriure les seves memòries.

Això ho he deixat de banda. Bé, no del tot: hi ha el que podria ser un primer volum, però és fàcil que l'arrodoneixi, el principi i el final, i que es converteixi en un llibre que es podria dir *Primera memòria*. Però la veritat és que ara no solament no tinc ganes d'escriure, sinó que no tinc ganes de corregir. No sé, estic bastant indiferent.

Però vostè sempre ha escrit...

Tota la vida he escrit molt, però també escrivia per guanyar-me la vida. I ara m'ha quedat una pensió que està bé, perquè vaig ser senador... Escriure m'ha portat a coses estranyes, m'ha portat a ser senador. No m'ho hagués imaginat mai! Quan va venir la transició, i el franquisme es va acabar, vaig pensar: «ja s'ha acabat la teva feina, continuaràs escrivint». Però llavors tothom deia que Paco Candel representava la immigració. I em van venir a veure Gregorio López Raimundo i l'Alfonso Carlos Comín, i potser també

parla catalana, et deien: «Digues, setze jutges d'un jutjat...» Això ja no t'ho diuen mai. Que digui el que vulgui, i en el català que sigui.

I ara ens trobem amb una altra realitat, que és la de la nova immigració. Creu que és un fenomen concomitant amb l'anterior, o bé hi ha més diferències que similituds?

Crec que de concomitancies, en té poques. Potser l'elemental, que és marxar del teu país, perquè no hi ha feina, a buscar una cosa millor. Però exceptuant això... I, a més, cal tenir en compte que encara són poca gent. Els tants per cents són mínims, perquè s'ha de pensar que l'antiga immigració va arribar al cinquanta per cent. Hi havia un moment que

La nova immigració té molt poques concomitancies amb l'anterior. A més, cal pensar que arriba en percentatges molt més baixos

pensava: «això serà com una invasió». I Catalunya s'ha mantingut incòlume. Ara, amb aquesta nova immigració, estem en uns tants per cents molt baixos: no sé si el 12% i ja és un número elevat. I pensa també que dels immigrants d'abans, andalusos, murcians o extremenyos, molts no entenien perquè se'ls deia immigrants: ells eren espanyols. Confiam que Catalunya, que ha sigut capaç d'afrontar tantes vingudes de gent, aquesta vegada també podrà. La gent s'aclimata, si li va bé. I ara els immigrants van a escoles catalanes, ja estu-

el Guti, i em van dir allò tan *tremendo*: «Catalunya et necessita», i tu t'ho creus.

Com recorda aquella etapa política?

Jo hi estava de més, no sabia què fer, només que havies d'obeir el grup: ho comprenia, però no m'agradava. De seguida ho vaig deixar. Em sembla que vaig ser senador dos anys.

Però després també va ser regidor de l'Hospitalet.

Vaig ser regidor de Cultura a l'Hospitalet de Llobregat durant quatre anys. Ser senador és una cosa més abstracta, però sent regidor veus les coses en concret. I la gent és molt estrambòtica. Em van dir que jo anava en contra d'ells, perquè demanaven escoles, i quan els feies l'escola, llavors no la volien perquè allà hi aparcaven els cotxes. Totes aquestes contradiccions no les saps fins que les vius.

Està satisfet de la recepció i de la consideració de la seva obra literària?

M'hauria agradat d'escriure més novel·les, però bé, tinc cinquanta-quatre llibres publicats, que ja és molt. Ara ja tinc certa indiferència. Escric perquè sembla com un vici. I de vegades trec les carpetes i no faig res. I també hi ha l'amic del barri que publica un llibre i vol que li faci el pròleg, i no sé dir que no. O els que em demanen que sigui jurat d'un premi de poesia.

I encara escriu a la premsa?

No, fa un temps que estic malalt. He patit una intervenció quirúrgica, i tot això m'ha apartat d'aquestes feines. I com que no em troben a faltar, i econòmicament no ho necessito... Avui mateix he començat un article, però no sé si l'acabaré. ▣